1

Trigonometrijske funkcije realnog broja

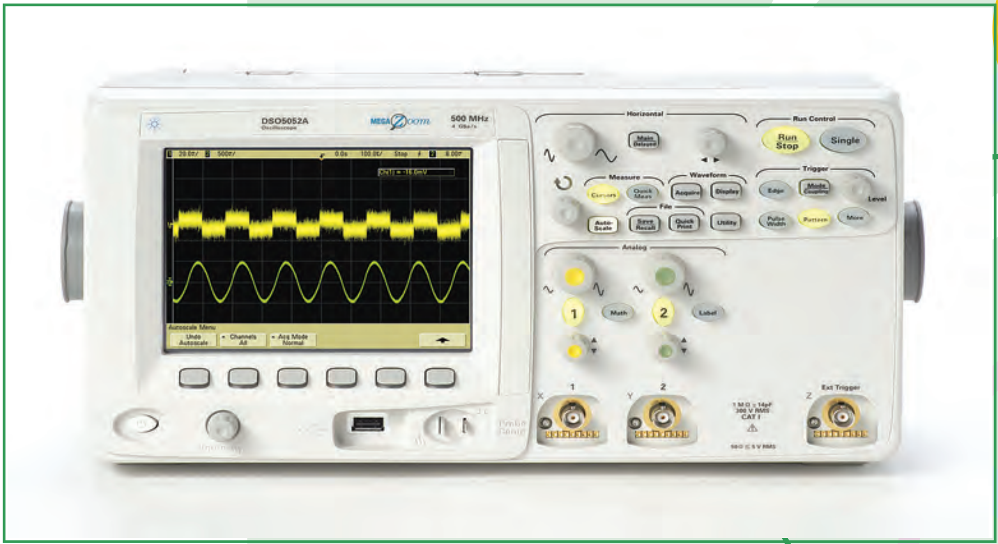

1.1. Brojevna kružnica

Na pravcu p istaknimo dvije različite točke I i E. Točki I pridružimo broj 0, a točki E broj 1. Svakoj točki pravca možemo pridružiti jedan broj i obratno. Pravac p s tim pridruživanjem nazivamo **brojevni pravac**, točku I nazivamo **ishodištem**, a točku E **jediničnom točkom**.

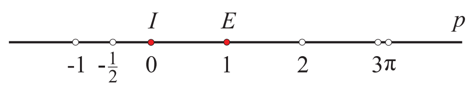

Brojevni pravac.

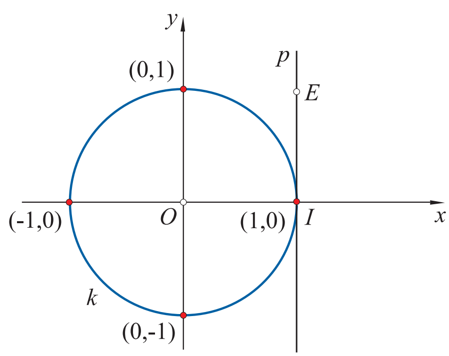

Brojevni pravac p dira kružnicu k,
$d(O,I) = d(I,E) = 1$.

Neka je k kružnica polumjera 1 sa središtem u ishodištu O koordinatnog sustava u ravnini. Slovom I označimo točku $(1,0)$ na x-osi. Njome postavimo brojevni pravac p okomito na x-os tako da pozitivni brojevi na pravcu budu u prvom kvadrantu.

Pravac p namotajmo bez klizanja i rastezanja na kružnicu k tako da polupravac s pozitivnim brojevima namatamo u pozitivnom smjeru, a polupravac s negativnim brojevima u negativnom smjeru. Ovim namatanjem smo svakom realnom broju t pridružili jednu točku $E(t)$ kružnice. Ovo pridruživanje zovemo **eksponencijalno preslikavanje** pravca na kružnicu i označavamo s E.

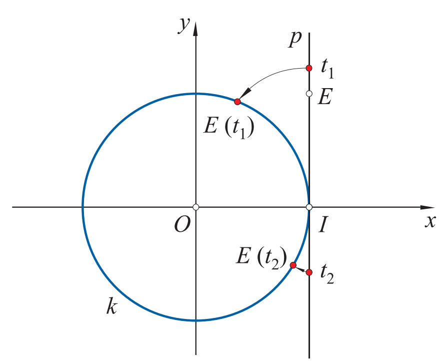

Namatanje pravca na kružnicu.

Kružnicu k zajedno s eksponencijalnim preslikavanjem $E : \mathbf{R} \to k$ nazivamo **brojevna** ili **trigonometrijska kružnica**.

Broj 0 preslikava se u točku I. Kako je duljina jedinične kružnice jednaka 2π, slijedi da se i brojevi 2π, 4π, $6\pi, \ldots$ preslikavaju isto u točku I.

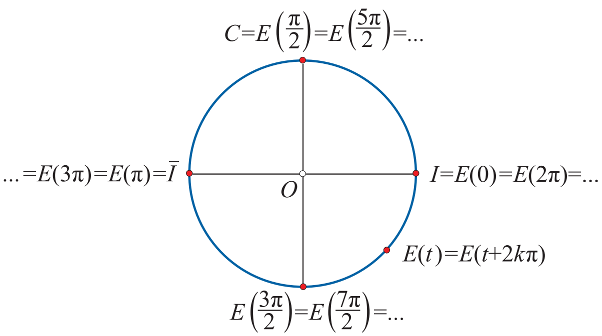

Duljina jedinične polukružnice je π, pa se broj π preslikava u točku $\bar{I}$ koja je dijametralno suprotna točki I. Ali isto tako, i brojevi $3\pi = \pi + 2\pi$, $5\pi = \pi + 2 \cdot 2\pi, \ldots$ se također preslikavaju u $\bar{I}$.

Četvrtina kružnice ima duljinu $\frac{\pi}{2}$, pa znači da se u točku C preslikava broj $\frac{\pi}{2}$, ali i brojevi $\frac{\pi}{2} + 2\pi$, $\frac{\pi}{2} + 4\pi, \ldots$.

Općenito možemo zaključiti da se svake dvije točke koje su na pravcu udaljene za višekratnik broja 2π namatanjem stope u jednu točku kružnice, tj. vrijedi

$$E(t + 2k\pi) = E(t) \text{ za svaki } t \in \mathbf{R} \text{ i } k \in \mathbf{Z}.$$

Primjer 1.

Nacrtajmo $E(t)$, ako je t jednako:

a) $\frac{\pi}{4}, \frac{2\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}, \frac{7\pi}{4}$; **b)** $\frac{\pi}{3}, \frac{2\pi}{3}, \frac{4\pi}{3}, \frac{5\pi}{3}$; **c)** $\frac{\pi}{6}, \frac{2\pi}{6}, \frac{3\pi}{6}, \frac{4\pi}{6}, \frac{5\pi}{6}$.

▶ **a)** Četvrtina polukružnice ima duljinu $\frac{\pi}{4}$. Točke $E\left(\frac{\pi}{4}\right)$, $E\left(\frac{3\pi}{4}\right)$, $E\left(\frac{5\pi}{4}\right)$, $E\left(\frac{7\pi}{4}\right)$ dijele četvrtine kružnice na jednake dijelove.

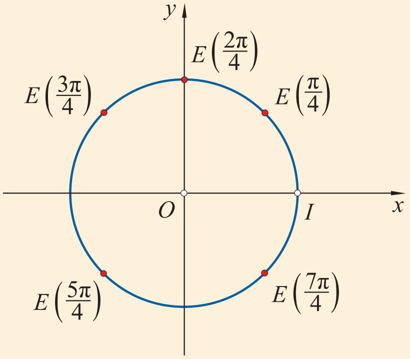

b)

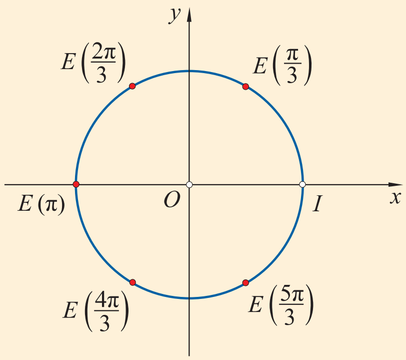

Trećina polukružnice ima duljinu $\frac{\pi}{3}$.
Točke $E\left(\frac{\pi}{3}\right)$ *i* $E\left(\frac{2\pi}{3}\right)$ *dijele gornju polukružnicu na tri jednaka dijela.*

c)

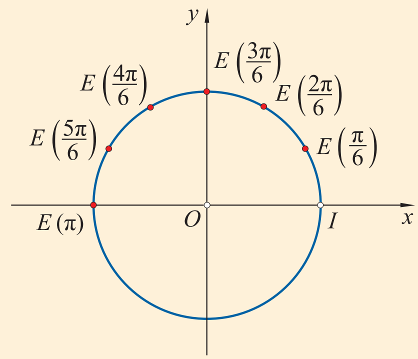

Točke $E\left(\frac{\pi}{6}\right),\ldots,E\left(\frac{5\pi}{6}\right)$ *dijele gornju polukružnicu na šest jednakih dijelova.*

Primjer 2.

Za realni broj $t=\frac{19\pi}{4}$ nađimo brojeve $t_1 \in [0,2\pi\rangle$, $t_2 \in [6\pi,8\pi\rangle$, takve da vrijedi $E(t)=E(t_1)=E(t_2)$.

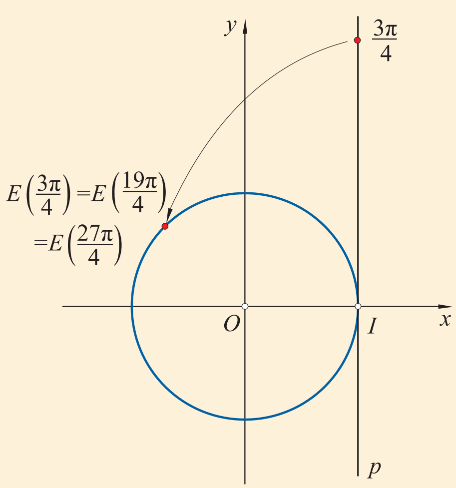

Brojevi $\frac{19\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{27\pi}{4}$ *preslikavaju se u istu točku trigonometrijske kružnice.*

Kako je $\frac{19\pi}{4}=4\pi+\frac{3\pi}{4}$ i $\frac{3\pi}{4}\in[0,2\pi\rangle$ to je $t_1=\frac{3\pi}{4}$.

Broj t_2 računamo ovako:

$$\begin{aligned}\frac{19\pi}{4}&=\left(4\pi+\frac{3\pi}{4}\right)-6\pi+6\pi\\&=(4\pi-6\pi)+\left(6\pi+\frac{3\pi}{4}\right)\\&=-2\pi+\frac{27\pi}{4},\end{aligned}$$

pa je $t_2=\frac{27\pi}{4}\in[6\pi,8\pi\rangle$.

Zadaci 1.1.

1. Na brojevnoj kružnici odredi točke $E(t)$ ako je t:

a) π; **b)** 3π; **c)** $2\,005\pi$; **d)** $-\pi$; **e)** -5π;
f) $-2\,003\pi$; **g)** 2π; **h)** 8π; **i)** $1\,626\pi$; **j)** -2π;
k) -6π; **l)** -238π; **k)** $\dfrac{\pi}{2}$; **l)** $\dfrac{9\pi}{2}$; **m)** $\dfrac{2\,005\pi}{2}$;
n) $-\dfrac{\pi}{2}$; **o)** $-\dfrac{9\pi}{2}$; **p)** $-\dfrac{2\,001\pi}{2}$.

2. Na brojevnoj kružnici odredi točke $E(t)$ ako je t:

a) $\dfrac{\pi}{3}$; **b)** $\dfrac{2\pi}{3}$; **c)** $\dfrac{\pi}{5}$; **d)** $\dfrac{21}{4}\pi$; **e)** $-\dfrac{3\pi}{4}$;
f) $-\dfrac{171}{5}\pi$; **g)** $-\dfrac{1\,998}{7}\pi$; **h)** $-\dfrac{289}{3}\pi$; **i)** $\dfrac{1\,999}{3}\pi$.

3. Na brojevnoj kružnici skiciraj položaj točke $E(t)$ ako je t:

a) 1; **b)** 12.65; **c)** 16.785; **d)** $1\,988$; **e)** -1;
f) -0.23; **g)** $-1\,103$; **h)** -30.28; **i)** 6.72;
pri čemu uzmi da je $\pi \approx 3.14159$.

4. Odredi $t \in [0, 2\pi\rangle$ takav da je $E(t) = E(x)$ ako je zadan x:

a) 132π; **b)** 213π; **c)** -11π; **d)** -42π; **e)** $\dfrac{19\pi}{2}$; **f)** $\dfrac{1\,999\pi}{2}$.

5. Odredi $t \in [0, 2\pi\rangle$ takav da je $E(t) = E(x)$ ako je zadan x:

a) $\dfrac{121\pi}{3}$; **b)** $\dfrac{1\,432\pi}{3}$; **c)** $\dfrac{127\pi}{6}$; **d)** $\dfrac{1\,546\pi}{5}$; **e)** $-\dfrac{237\pi}{4}$; **f)** $-\dfrac{37\pi}{10}$.

6. Odredi $t \in [0, 2\pi\rangle$ takav da je $E(t) = E(x)$ ako je zadan x:

a) 16.28; **b)** 32.14; **c)** -10.31; **d)** -8; **e)** 101; **f)** -7.51,
pri čemu uzmi da je $\pi \approx 3.14$.

7. Odredi $t \in [-2\pi, 0\rangle$ takav da je $E(t) = E(x)$ ako je zadan x:

a) 13π; **b)** $-1\,434\pi$; **c)** $\dfrac{25\pi}{4}$; **d)** $-\dfrac{1\,235\pi}{6}$; **e)** $\dfrac{132\pi}{17}$; **f)** $-\dfrac{218\pi}{25}$.

8. Odredi $t \in [10\pi, 12\pi\rangle$ takav da je $E(t) = E(x)$ ako je zadan x:

a) $\dfrac{\pi}{4}$; **b)** $\dfrac{3\pi}{4}$; **c)** $-\dfrac{\pi}{2}$; **d)** $\dfrac{32\pi}{3}$; **e)** $\dfrac{25\pi}{6}$; **f)** $-\dfrac{35\pi}{3}$.

1.2. Kutovi i radijani

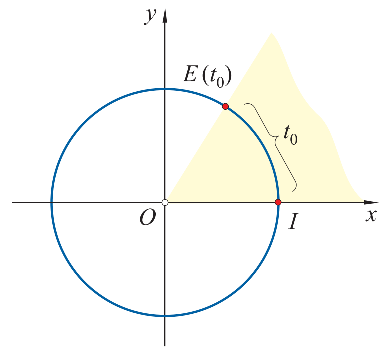

Neka je t_0 broj između 0 i 2π. Namatanjem pravca na kružnicu taj se broj preslikava u točku $E(t_0)$.

Točkom $E(t_0)$ povucimo polupravac $OE(t_0)$ koji zajedno s pozitivnim dijelom x-osi određuje kut $\sphericalangle IOE(t_0)$. Duljina luka kružnice koji se nalazi u tom kutu jednaka je t_0. Taj se broj t_0 naziva **glavna** radijanska **mjera** kuta. Ako je t_1 neki drugi broj van intervala $[0, 2\pi\rangle$, ali čija se točka $E(t_1)$ podudara s točkom $E(t_0)$, tada broj t_1 zovemo radijanska **mjera** kuta. Glavna mjera i svaka druga mjera istog kuta razlikuju se za višekratnik broja 2π, tj.

$$t_1 = t_0 + 2k\pi, \quad k \in \mathbf{Z}, \quad t_0 = [0, 2\pi\rangle .$$

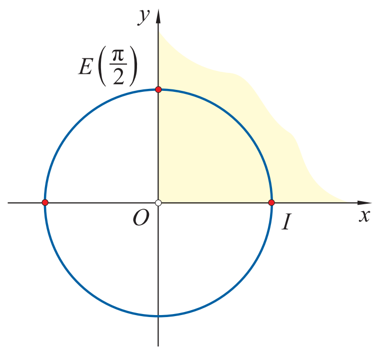

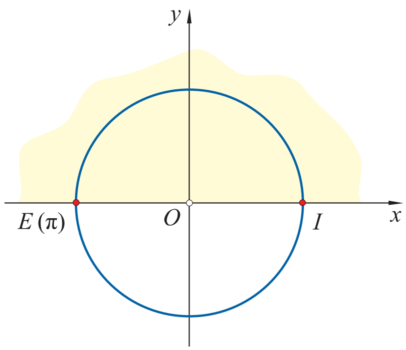

Na primjer, pravi kut (slika lijevo) ima glavnu mjeru $\frac{\pi}{2}$ radijana, što kraće pišemo $\frac{\pi}{2}$ rad, a neke druge mjere su mu $\frac{5\pi}{2}$, $\frac{9\pi}{2}$, $-\frac{3\pi}{2}$, $-\frac{7\pi}{2}$ itd. Ispruženi kut (slika desno) ima glavnu mjeru π rad, a neke druge mjere su mu 3π, 5π, 7π, $-\pi$, -3π itd.

Povijesno gledano, stariji način mjerenja kutova jest mjerenje u stupnjevima. U tom slučaju je glavna mjera ispruženog kuta jednaka 180 stupnjeva, što kraće zapisujemo $180°$, a kut s mjerom od t radijana ima

$$s = \frac{180}{\pi} \cdot t$$

stupnjeva. Pri toj pretvorbi obično koristimo i manje dijelove stupnja: minute ($1' = \frac{1}{60}$ stupnja) i sekunde ($1'' = \frac{1}{60}$ minute).

U sljedećoj tablici navedene su mjere nekih kutova u stupnjevima i u radijanima:

mjera u stupnjevima	$0°$	$30°$	$45°$	$60°$	$75°$	$80°$	$90°$	$270°$
mjera u radijanima	0	$\frac{\pi}{6}$	$\frac{\pi}{4}$	$\frac{\pi}{3}$	$\frac{5\pi}{12}$	$\frac{4\pi}{9}$	$\frac{\pi}{2}$	$\frac{3\pi}{2}$

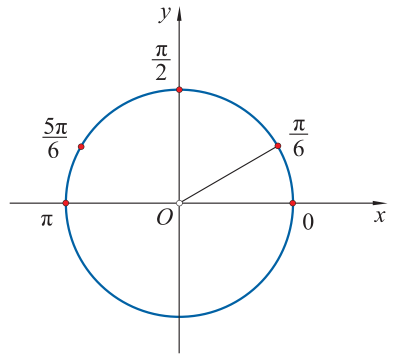

Dakle, kad kažemo "kut od $30°$", "kut od $\frac{\pi}{6}$ rad" ili "kut od $390°$", "kut od $-\frac{11\pi}{6}$" radi se o istom kutu, ali s različitim mjerama: $30°$, $\frac{\pi}{6}$ rad, $390°$, $-\frac{11\pi}{6}$ rad. Ukoliko u mjeri kuta ne piše kratica "rad", podrazumijeva se da se radi o radijanskoj mjeri.

Uvest ćemo još jednu skraćenicu. Na brojevnoj ćemo kružnici ponekad umjesto oznake $E(t)$ pisati slovo t, uz tu točku ili unutar kuta.

Primjer 1.

Kutovima od

a) 328π; **b)** $\frac{431}{3}\pi$; **c)** $1\,081°$; **d)** $-213°$

nađimo glavne mjere u radijanima.

a) Kako je $328\pi = 0 + 164 \cdot 2\pi$, to je glavna mjera tog kuta jednaka 0 radijana.

b) Iz $\frac{431}{3}\pi = \frac{71 \cdot 6 + 5}{3}\pi = \frac{5}{3}\pi + 71 \cdot 2\pi$ slijedi da je glavna mjera jednaka $\frac{5}{3}\pi$ radijana.

c) $1\,081° = 3 \cdot 360° + 1°$, pa je glavna mjera jednaka $1°$, tj. $\frac{\pi}{180}$ rad.

d) $-213° = -360° + 147°$, te je glavna mjera jednaka $147°$, tj. $\frac{147\pi}{180}$ rad.

Primjer 2.

Danu radijansku mjeru kuta napišimo u stupnjevima:

a) 1 rad; **b)** 34 rad; **c)** -28.2 rad.

a) Koristeći formulu imamo $s = \frac{180}{\pi}t = \frac{180}{t} = 57.295779°$. Također, mogli smo koristiti i džepno računalo tako da u stanju RAD upišemo dani broj u radijanima, tj. 1, te korištenjem tipki SHIFT DRG dok se ne dođe do stanja DEG dobivamo broj u stupnjevima. Uobičajeno je ovaj broj zapisati i pomoću minuta i sekunda. Broj minuta dobivamo tako da oduzmemo cjelobrojni dio i razliku pomnožimo sa 60: $0.295779^\circ \cdot 60 = 17.74674'$. Oduzmemo li od ovog broja cjelobrojni dio i ostatak pomnožimo sa 60, dobit ćemo sekunde: $0.74674' \cdot 60 = 44.80''$. Dakle, mjera u stupnjevima kuta od 1 radijana iznosi $57^\circ 17' 45''$. Ovaj postupak pretvaranja stupnjeva u minute i sekunde je na većini džepnih računala također automatiziran (tipka $\rightarrow {}^\circ\,'\,''$).

b) $34\ \text{rad} = 1\,948.056503^\circ = 1\,948^\circ 3' 23''$. **c)** $-28.2\ \text{rad} = -1\,615.740982^\circ = -1\,615^\circ 44' 28''$.

Primjer 3.

Napišimo $35^\circ 2' 14''$ u radijanima.

Prvo je potrebno dani broj pretvoriti u stupnjeve: $s = 35^\circ 2' 14'' = 35 + \dfrac{2}{60} + \dfrac{14}{3600} = 35.037222^\circ$, a zatim $t = \dfrac{s\pi}{180} = 0.611515$ rad. I ova pretvorba iz oblika "stupnjevi-minute-sekunde" u stupnjeve, te u radijane može se vršiti pomoću džepnog računala. Naime, računalo postavimo u stanje DEG te unesemo podatak u obliku 35.0214. Pritiskom na tipku ${}^\circ\,'\,'' \rightarrow$ dobivamo 35.037222, a zatim prelaskom u stanje RAD (SHIFT DRG) taj broj se pretvara u radijane. Tvoje računalo možda ima tipke DRG i ${}^\circ\,'\,'' \rightarrow$ drugačije označene. Zato se svatko mora pobliže upoznati s radom svog džepnog računala.

Zadaci 1.2.

1. Pretvori u stupnjeve, minute i sekunde:

a) 1.8 rad; **b)** 21.35 rad; **c)** -4.2 rad.

2. Pretvori u radijane:

a) $10^\circ 21' 43''$; **b)** $31^\circ 2' 59''$; **c)** $121^\circ 1''$.

3. Napiši još bar 4 mjere kuta u radijanima čija je jedna mjera zadana, te pretvori sve te mjere iz radijana u stupnjeve:

a) $\dfrac{\pi}{2}$; **b)** $\dfrac{8}{3}\pi$; **c)** $\dfrac{19\pi}{4}$; **d)** $-\dfrac{141}{4}\pi$; **e)** $-\dfrac{1\,999}{3}\pi$; **f)** $-\dfrac{147}{5}\pi$.

4. Napiši još bar 4 mjere u stupnjevima kuta čija je jedna mjera zadana, te pretvori sve te mjere iz stupnjeva u radijane:

a) 330°; **b)** -60°; **c)** 80°; **d)** $1\,440^\circ$; **e)** $-1\,998^\circ$; **f)** -1°.

5. Odredi glavnu mjeru u radijanima kutova kojima su dane mjere:

a) $\dfrac{13\pi}{2}$; **b)** $\dfrac{148}{5}\pi$; **c)** $\dfrac{872}{3}\pi$; **d)** -144π; **e)** $-\dfrac{287}{4}\pi$; **f)** $-\dfrac{117}{10}\pi$.

6. Odredi glavnu mjeru u stupnjevima kutova kojima su dane mjere:

a) $1\,080^\circ$; **b)** 456°; **c)** $12\,345^\circ$; **d)** -345°; **e)** -5°; **f)** $-1\,457^\circ$.

1.3. Definicija trigonometrijskih funkcija

Funkcije sinus i kosinus

Namatanjem brojevnog pravca p na kružnicu k, svaki se realni broj t preslika u jednu točku $E(t)$ kružnice. Ta točka $E(t)$ ima dvije koordinate. Prvu nazivamo **kosinus broja** t, a drugu **sinus broja** t.

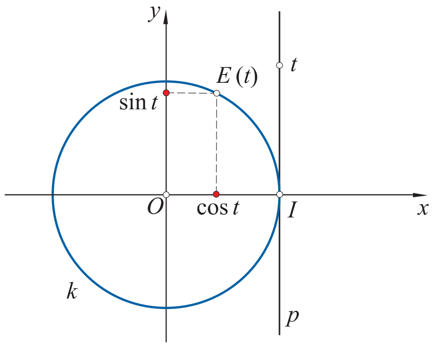

Kosinus realnog broja t je apscisa one točke trigonometrijske kružnice koja je pridružena broju t.
Sinus realnog broja t je ordinata one točke trigonometrijske kružnice koja je pridružena broju t.

Funkcija koja broju t pridružuje broj $\cos t$ naziva se **kosinus** i označava se sa $\cos$, a funkcija koja broju t pridružuje broj $\sin t$ naziva se **sinus** i označava se sa $\sin$. Funkcije kosinus i sinus definirane su na skupu $\mathbf{R}$, a kodomena im je $[-1,1]$ jer su koordinate točke $E(t)$ brojevi koji po apsolutnoj vrijednosti nisu veći od 1.

Funkcije sinus i kosinus

$$\cos : \mathbf{R} \to [-1,1] \qquad\qquad \sin : \mathbf{R} \to [-1,1]$$
$$t \mapsto \cos t \qquad\qquad t \mapsto \sin t$$

Primjer 1.

Nacrtajmo točku $E(t)$ i izračunajmo sinus i kosinus od t, ako je t:

a) π; **b)** $1\,998\pi$; **c)** -477π; **d)** $\frac{325}{2}\pi$.

$\sin\pi = 0$, $\cos\pi = -1$;

$\sin 1\,998\pi = 0$, $\cos 1\,998\pi = 1$;

$\sin(-477\pi) = 0$, $\cos(-477\pi) = -1$;

$\sin\frac{325}{2}\pi = 1$, $\cos\frac{325}{2}\pi = 0$.

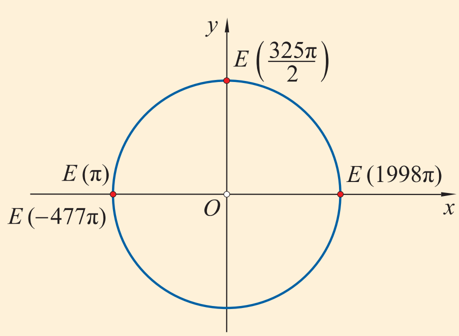

Primjer 2.

Nacrtajmo točke $E(t)$ za koje vrijedi:

a) $\sin t = \dfrac{1}{2}$; **b)** $\sin t = -\dfrac{1}{3}$; **c)** $\cos t = \dfrac{2}{3}$; **d)** $\cos t = -\dfrac{1}{4}$.

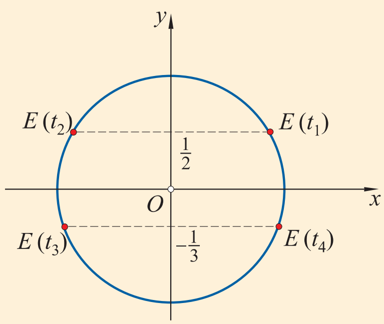

Za točke $E(t_1)$ *i* $E(t_2)$ *vrijedi* $\sin t_1 = \sin t_2 = \frac{1}{2}$. *Za točke* $E(t_3)$ *i* $E(t_4)$ *vrijedi* $\sin t_3 = \sin t_4 = -\frac{1}{3}$.

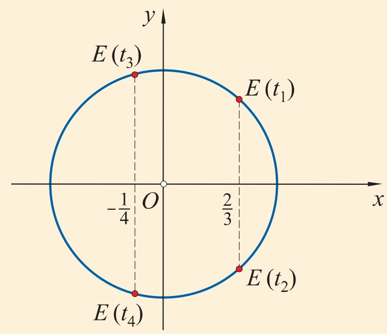

Za točke $E(t_1)$ *i* $E(t_2)$ *vrijedi* $\cos t_1 = \cos t_2 = \frac{2}{3}$. *Za točke* $E(t_3)$ *i* $E(t_4)$ *vrijedi* $\cos t_3 = \cos t_4 = -\frac{1}{4}$.

Funkcija tangens

Funkcija **tangens**, u oznaci tg, definira se pomoću funkcija sinus i kosinus ovako:

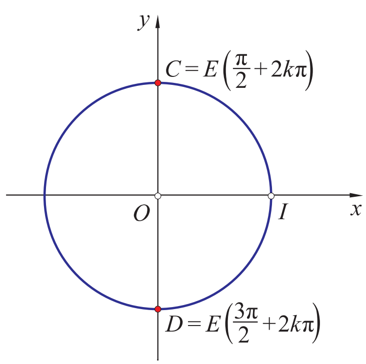

C i D su točke trigonometrijske kružnice s apscisom 0.

$$\operatorname{tg} t = \frac{\sin t}{\cos t}, \quad \cos t \neq 0.$$

Za koje brojeve t vrijedi $\cos t \neq 0$?

Jedine točke na brojevnoj kružnici s apscisom 0 su točke $C(0,1)$ i $D(0,-1)$. Brojevi koji se namatanjem preslikavaju u točku C su brojevi $\dfrac{\pi}{2}, \dfrac{5\pi}{2}, \dfrac{9\pi}{2}, \ldots, \dfrac{-3\pi}{2}, \dfrac{-7\pi}{2}, \ldots$, tj. $C = E\left(\dfrac{\pi}{2}+2k\pi\right)$, $k \in \mathbf{Z}$. Za točku D vrijedi $D = E\left(\dfrac{3\pi}{2}+2k\pi\right)$, $k \in \mathbf{Z}$.

Dakle, tangens je definiran za sve realne brojeve t različite od $\dfrac{\pi}{2} + k\pi, k \in \mathbf{Z}$.

Funkcija tangens

$$\operatorname{tg} : \mathbf{R} \setminus \left\{ \frac{\pi}{2} + k\pi : k \in \mathbf{Z} \right\} \to \mathbf{R}$$

$$\operatorname{tg} t = \frac{\sin t}{\cos t}$$

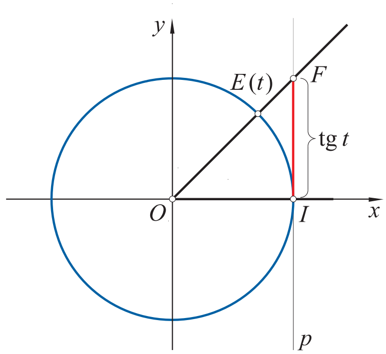

Geometrijska interpretacija broja $\operatorname{tg} t$.

Na slici se tangens broja očitava ovako. Točkom $E(t)$ povučemo polupravac s početkom u ishodištu. Taj polupravac siječe pravac p u točki F. Tangens broja t je ordinata točke F. Pravac p nazivamo **tangensna os**.

Primjer 3.

Nacrtajmo $E(t)$ na trigonometrijskoj kružnici i $\operatorname{tg} t$ na tangensnoj osi ako je t:

a) $\frac{9\pi}{4}$; **b)** $\frac{3\pi}{4}$;

c) $1\,998\pi$; **d)** $-\frac{3\pi}{4}$.

▶

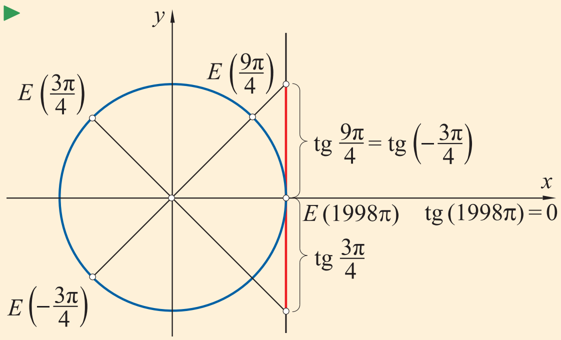

Funkcija kotangens

Funkcija **kotangens**, u oznaci ctg, definira se ovako
$$\operatorname{ctg} t = \frac{\cos t}{\sin t}, \quad \sin t \neq 0.$$
Brojevi za koje je $\sin t = 0$ su oblika $k\pi$, $k \in \mathbf{Z}$, pa je dakle kotangens definiran za $t \neq k\pi$, $k \in \mathbf{Z}$.

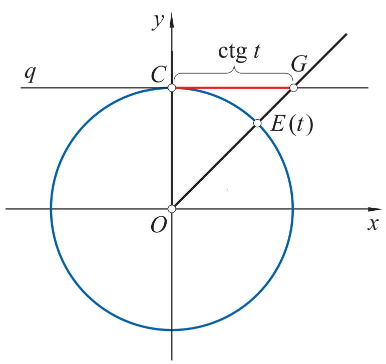

Geometrijska interpretacija kotangensa broja t.

Na slici se kotangens očitava ovako. U točki $C(0,1)$ povučemo pravac q paralelan s x-osi. Polupravac $OE(t)$ siječe pravac q u točki G. Kotangens broja t je apscisa točke G. Pravac q nazivamo **kotangensna os**.

Primjer 4.

Nacrtajmo $E(t)$ na trigonometrijskoj kružnici i $\operatorname{ctg} t$ na kotangensnoj osi ako je t:

a) $\frac{\pi}{4}$; **b)** $\frac{11\pi}{4}$;

c) $\frac{191}{2}\pi$; **d)** $-\frac{3\pi}{4}$.

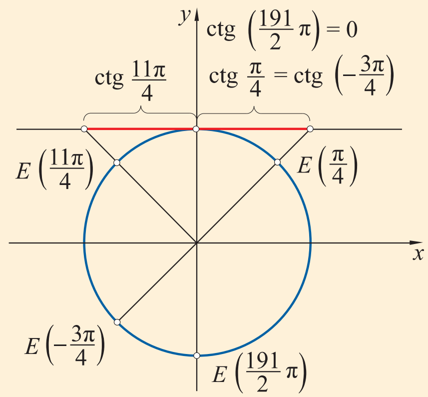

Zadaci 1.3.

1. Nacrtaj $E(t)$ i istakni sinus i kosinus od t, ako je t jednako:

a) 32π; **b)** -14π: **c)** -197π: **d)** $\frac{321\pi}{2}$; **e)** $-\frac{141\pi}{2}$; **f)** $\frac{33\pi}{4}$.

2. Nađi $\sin t$, $\cos t$ ako je t:

a) 27π; **b)** -18π; **c)** 384π; **d)** $\frac{21}{2}\pi$; **e)** $-\frac{43}{2}\pi$; **f)** $-\frac{1\,997}{2}\pi$.

3. Nacrtaj na trigonometrijskoj kružnici točke $E(t)$ za koje vrijedi:

a) $\sin t=\frac{3}{4}$; **b)** $\sin t=\frac{1}{6}$; **c)** $\sin t=-\frac{1}{4}$; **d)** $\cos t=\frac{1}{3}$; **e)** $\cos t=-\frac{1}{2}$; **f)** $\cos t=-\frac{2}{3}$.

4. Nacrtaj $E(t)$ i istakni tangens i kotangens od t (ukoliko postoje), ako je t jednako:

a) 36π; **b)** -43π; **c)** $\frac{19}{2}\pi$; **d)** $\frac{-123\pi}{2}$; **e)** $\frac{145\pi}{4}$; **f)** $-\frac{237\pi}{4}$.

5. Istakni na trigonometrijskoj kružnici točke $E(t)$ za koje vrijedi:

a) $\operatorname{tg} t=1$; **b)** $\operatorname{tg} t=2$; **c)** $\operatorname{tg} t=-\frac{5}{4}$; **d)** $\operatorname{ctg} t=1.5$; **e)** $\operatorname{ctg} t=-1.8$; **f)** $\operatorname{ctg} t=2$.

6. Izračunaj:

a) $\cos\pi-\cos 4\pi+\sin\frac{\pi}{2}\cdot\cos(-\pi)$;

b) $\sin\frac{3\pi}{2}-\cos\pi+\sin\pi$;

c) $\sin 1996\pi-\cos 1997\pi+\operatorname{tg} 1998\pi$;

d) $\dfrac{\operatorname{tg} 14\pi+\sin\left(-\frac{17}{2}\pi\right)}{\sin 27\pi-\cos 27\pi}$;

e) $\dfrac{\sin\frac{19\pi}{2}+\cos^2\left(-\frac{5\pi}{2}\right)}{\sin^2\left(-\frac{19\pi}{2}\right)+\cos\left(\frac{5\pi}{2}\right)}$;

f) $\dfrac{\cos^2 7\pi-2\sin^2 7\pi}{\cos^2\frac{17\pi}{2}+2\sin^2\frac{17\pi}{2}}$.

1.4. Određivanje vrijednosti trigonometrijskih funkcija

U 2. razredu odredili smo vrijednosti trigonometrijskih funkcija nekih posebnih šiljastih kutova. To su kutovi od $30°$, $45°$, $60°$. Pri računanju s njima i njihovim višekratnicima uobičajeno je da se vrijednosti trigonometrijskih funkcija zapisuju u obliku razlomka, a ne decimalnog broja. Navedimo ovdje tablicu za te brojeve.

$t(°)$	$t\,(\text{rad})$	$\sin t$	$\cos t$	$\operatorname{tg} t$	$\operatorname{ctg} t$
$30°$	$\frac{\pi}{6}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{\sqrt{3}}{3}$	$\sqrt{3}$
$45°$	$\frac{\pi}{4}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	1	1
$60°$	$\frac{\pi}{3}$	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\sqrt{3}$	$\frac{\sqrt{3}}{3}$

Za računanje s ostalim realnim brojevima koristimo računalo. Prvo, računalo treba biti u odgovarajućem stanju (modu): DEG ako unosimo mjeru u stupnjevima ili RAD ako unosimo mjeru u radijanima. Zatim se unese broj, te pritisne tipka odgovarajuće trigonometrijske funkcije. Na zaslonu se pojavljuje vrijednost trigonometrijske funkcije upisanog broja.

Napomenimo da na računalu ne postoji tipka za funkciju kotangens. U slučaju kad želimo izračunati kotangens broja x, prvo izračunamo njegov tangens, a zatim recipročnu vrijednost upotrebom tipke $1/x$ ili x^{-1}.

Primjer 1.

Izračunajmo broj $\sin 36°20'40''$.

▶ Postavimo računalo u stanje DEG i upišimo 36.2040. Pritiskom na tipku $\circ\,'\,'' \rightarrow$ broj izražen u stupnjevima, minutama i sekundama automatski se prebacuje u broj izražen samo u stupnjevima.

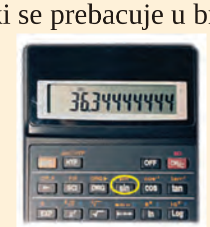

Ako računalo nema tipku $\circ\,'\,'' \rightarrow$, tada se broj $36°20'40''$ pretvara u broj u stupnjevima ovako:

$$36°20'40'' = \left(36 + \frac{20}{60} + \frac{40}{3\,600}\right)^{\circ} = 36.34444444°.$$

Nakon što se na zaslonu pojavio broj 36.34444444 pritiskom na tipku sin dobivamo sinus zadanog broja koji iznosi 0.59263816. Ovdje je opisan rad s jednim modelom računala.

Primjer 2.

Odredimo sve realne brojeve t za koje vrijedi $\sin t = 0.3566$. Rezultat iskažimo i u stupnjevima.

▶ Računalo postavimo u stanje RAD, upišimo broj 0.3566 i pritisnemo tipke SHIFT sin. Time smo aktivirali funkciju $\sin^{-1}$ koja zadanom sinusu kuta određuje kut u intervalu od $-\frac{\pi}{2}$ do $\frac{\pi}{2}$. Na zaslonu se pojavio broj 0.364626099. Dakle, $t_1 = 0.3646$ rad (u ovoj knjizi zaokruživat ćemo četvrtu decimalu). U stupnjeve prelazimo upotrebom tipki SHIFT DRG dok ne dođemo u stanje DEG. Na zaslonu se pojavljuje broj 20.89153659. To je broj t_1 izražen u stupnjevima. Ukoliko želimo rezultat izraziti u stupnjevima, minutama i sekundama upotrijebimo SHIFT $\circ\,'\,'' \rightarrow$ i dobivamo $t_1 = 20°53'30''$.

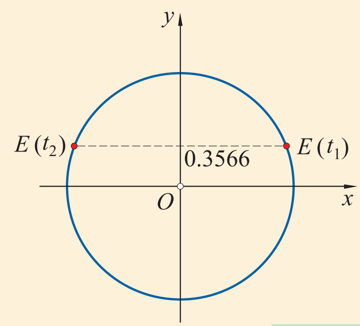

Proučimo sliku. Brojevi t_1 i $t_2 = \pi - t_1 = 2.777$ rad $= 159°6'30''$ imaju isti sinus. I konačno, budući da se brojevi t i $t+2k\pi$ preslikavaju u istu točku kružnice, dobivamo da su traženi brojevi $0.3646 + 2k\pi$ i $2.777 + 2k\pi$, $k \in \mathbf{Z}$, odnosno zapisani u stupnjevima: $20°53'30'' + 360°k$ i $159°6'30'' + 360°k$, $k \in \mathbf{Z}$.

Primjer 3.

Odredimo sve realne brojeve x za koje vrijedi $\cos x = -0.94328$.

▶ Pomoću računala dobivamo rezultat iz intervala $[0, \pi]$: $x_1 = 2.8032$ rad $= 160°36'36''$. Brojevi x i $-x$ imaju isti kosinus, pa i broj $x_2 = -x_1$ ima kosinus -0.94328. I konačno, budući da se brojevi x i $x + 2k\pi$ preslikavaju u istu točku kružnice, traženi brojevi su: $\pm 2.8032 + 2k\pi$, odnosno, u stupnjevima $\pm 160°36'36'' + 360°k$, $k \in \mathbf{Z}$.

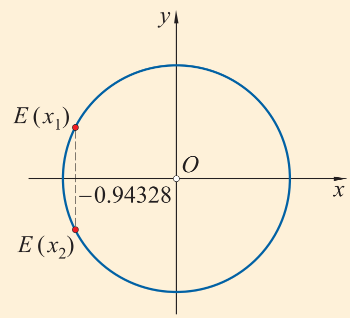

Primjer 4.

Odredimo sve realne brojeve x za koje vrijedi: **a)** $\operatorname{tg} x = 2$; **b)** $\operatorname{ctg} x = -1.8$.

▶ **a)** Pomoću računala dobivamo rezultat iz intervala $\left\langle -\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2} \right\rangle$: $x = 1.1071$ rad $= 63°26'6''$. Ali i svi brojevi oblika $1.1071 + k\pi = 63°26'6'' + 180° \cdot k$ imaju tangens 2.

b) Prvo izračunajmo tangens: $\operatorname{tg} x = \dfrac{1}{\operatorname{ctg} x} = -0.5556$, pa ponovimo postupak iz prvog dijela primjera. Svi brojevi kojima je kotangens jednak -1.8 su $-0.5071 + k\pi$ ili, u stupnjevima $-29°3'17'' + 180°k$, $k \in \mathbf{Z}$.

Zadaci 1.4.

1. Popuni tablicu:

x	$36°20'$	$48°10'$	$322°20'$	$485°40'$	$-821°50'$	$1998°10'$
$\sin x$						
$\cos x$						
$\operatorname{tg} x$						
$\operatorname{ctg} x$						

Rezultate zaokruži na četvrtu decimalu.

2. Izračunaj:

a) $\sin 36°20' + \cos 39°10'$;
b) $\operatorname{tg} 32°50' - \operatorname{ctg} 30°20'$;
c) $\sin^2 25°50' - \cos^2 52°10'$;
d) $\dfrac{\sin^2 63°30' - \cos 30°20'}{\operatorname{tg}^2 80° \cdot \operatorname{ctg}^2 50°20'}$.

3. Izračunaj:

a) $\cos 42°13' - \sin 32°18'$;
b) $\cos^2 30°15' + \sin^2 60°45'$;
c) $\operatorname{tg} 21°1' - \operatorname{ctg} 89°39'$;
d) $\sqrt{\cos 72°44' \cdot \sin 81°22'}$.

4. Popuni tablicu

t	$25°35'$	$80°14'$	$10°11'$	$37°49'$	$28°40'10''$	$30°15'24''$
$\sin t$						
$\cos t$						
$\operatorname{tg} t$						
$\operatorname{ctg} t$						

5. Odredi $t \in [0, 360°\rangle$ ako je zadano:

a) $\sin t = 0.3284$;
b) $\sin t = -0.3423$;
c) $\sin t = 0.7071$;
d) $\cos t = 0.7821$;
e) $\cos t = -0.4567$;
f) $\cos t = 0.31313$.

6. Odredi $t \in [0, 180°\rangle$ ako je zadano:

a) $\operatorname{tg} t = 2$;
b) $\operatorname{tg} t = -4.375$;
c) $\operatorname{tg} t = 0.7178$;
d) $\operatorname{ctg} t = 1.18$;
e) $\operatorname{ctg} t = -2.3$;
f) $\operatorname{ctg} t = 0.9763$.

7. Odredi sve realne brojeve t za koje vrijedi:

a) $\sin t = 0.1234$;
b) $\sin t = -0.432$;
c) $\cos t = 0.717$;
d) $\cos t = -0.932$;
e) $\operatorname{tg} t = 3$;
f) $\operatorname{ctg} t = 0.5$.

1.5. Parnost i neparnost trigonometrijskih funkcija

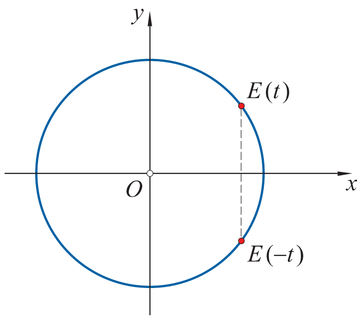

Promotrimo sada točke na brojevnoj kružnici kojima su pridruženi brojevi t i $-t$.

Točke $E(t)$ i $E(-t)$ simetrične su obzirom na x-os, te stoga imaju jednake apscise i suprotne ordinate. Dakle, vrijede sljedeće tvrdnje.

Za svaki realni broj t vrijedi $\cos(-t) = \cos t$, tj. kosinus je parna funkcija.
Za svaki realni broj t vrijedi $\sin(-t) = -\sin t$, tj. sinus je neparna funkcija.

Općenito, za funkciju $f : D_f \to \mathbf{R}$ reći ćemo da je **parna** funkcija ako za svaki $x \in D_f$ vrijedi $f(-x) = f(x)$.

Za funkciju $f : D_f \to \mathbf{R}$ reći ćemo da je **neparna** funkcija ako za svaki $x \in D_f$ vrijedi $f(-x) = -f(x)$.

Primjer 1.

Ispitajmo parnost funkcija

a) $f_1(x) = \sin 2x$; **b)** $f_2(x) = \sin^4 8x - \cos x$.

a) $f_1(-x) = \sin(-2x) = -\sin 2x = -f_1(x)$, te je f_1 neparna.

b) $f_2(-x) = \sin^4(-8x) - \cos(-x) = (-\sin 8x)^4 - \cos x = \sin^4 8x - \cos x = f_2(x)$, pa je f_2 parna funkcija.

Koristeći definiciju tangensa, parnost kosinusa i neparnost sinusa imamo

$$\operatorname{tg}(-t) = \frac{\sin(-t)}{\cos(-t)} = \frac{-\sin t}{\cos t} = -\operatorname{tg} t.$$

Dakle, tangens je neparna funkcija.

Na isti način dobivamo da je kotangens također neparna funkcija.

Funkcije tangens i kotangens su neparne funkcije, tj. vrijedi

$$\operatorname{tg}(-t) = -\operatorname{tg} t, \qquad \operatorname{ctg}(-t) = -\operatorname{ctg} t.$$

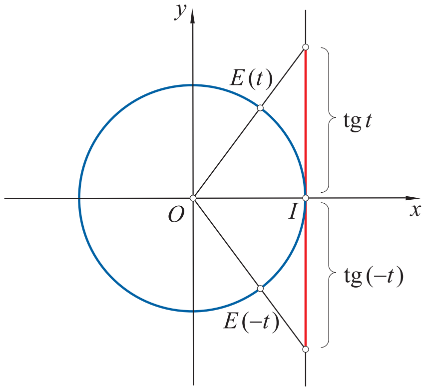

Tangensi brojeva t i −t su suprotni brojevi.

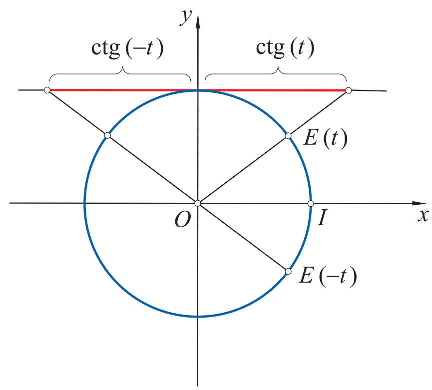

Kotangensi brojeva t i −t su suprotni brojevi.

Zadaci 1.5.

1. Primjenjujući parnost i neparnost trigonometrijskih funkcija izračunaj:

a) $\cos(-35^\circ)$ ako je $\cos 35^\circ = 0.8192$; **b)** $\sin(-453^\circ)$ ako je $\sin 453^\circ = 0.9986$;
c) $\operatorname{tg}(-1\,855^\circ)$ ako je $\operatorname{tg} 1\,855^\circ = 1.4281$; **d)** $\operatorname{ctg}(-872.5^\circ)$ ako je $\operatorname{ctg} 872.5^\circ = -1.921$;
e) $\cos\left(-\frac{18\pi}{7}\right)$ ako je $\cos\frac{18\pi}{7} = -0.2225$.

2. Pojednostavni izraze:

a) $\sin x\cos(-y) + \sin(-x)\cos(-y)$; **b)** $\sin t\cos u - \sin t\cos(-u)$;
c) $\operatorname{tg}\alpha\operatorname{ctg}(-\beta) - \operatorname{ctg}\alpha\operatorname{tg}(-\beta)$; **d)** $\operatorname{tg} x\sin y - \operatorname{ctg}(-x)\sin(-y)$.

3. Provjeri jesu li sljedeće funkcije parne:

a) $f(x) = x^6 + 8x^4 - 2$; **b)** $f(x) = 11x^4 - 23$; **c)** $f(x) = \cos 5x$;
d) $f(x) = 3\cos x$; **e)** $f(x) = 7\cos 11x$; **f)** $f(x) = \sin^2 x$.

4. Dokaži da su sljedeće funkcije parne:

a) $f(x) = |x| + 2x^2$; **b)** $f(x) = 2\cos x + 13\cos^3 x$; **c)** $f(x) = \sin^2 x + \operatorname{ctg}^2 x$;
d) $f(x) = \sin^4 2x$; **e)** $f(x) = \frac{\cos 2x}{x^4}$; **f)** $f(x) = \frac{\cos x - \operatorname{ctg}^2 x}{1 + \cos x}$.

5. Provjeri jesu li sljedeće funkcije neparne:

a) $f(x) = x^7 - 3x^5 + 4x$; **b)** $f(x) = 8x^{11} + 12x^3$; **c)** $f(x) = \sin 7x$;
d) $f(x) = 4\sin 2x$; **e)** $f(x) = \sin^3 x$; **f)** $f(x) = \sin x\cos x$.

6. Dokaži da su sljedeće funkcije neparne:

a) $f(x) = \sqrt[3]{x} - x$; **b)** $f(x) = \operatorname{tg} x + \sin x$; **c)** $f(x) = 3\operatorname{tg} x - 4\operatorname{ctg} x$;
d) $f(x) = 2\operatorname{tg} x - \sin x\cos x$; **e)** $f(x) = \frac{1 - \cos^4 x}{\sin x}$; **f)** $f(x) = \frac{x + \operatorname{tg} x}{\sin x}$.